

ELEEGIA KADUVALE ÜLIKOOLE

Rein Veidemann. Tund enne igaviku. Romaan kolmes vaatuses. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2012. 221 lk.

Rein Veidemanni nüüd juba kahe romaani peategelane Andreas Wiik on suure südamega mees. Jättes kõrvale eelmise romaani „Lastekodu” (2003), nähtub igavikueelseski tunnis, et Wiigi südamesse mahub mitu naist alates õppejõust kuni tudengini, paar seaduslikku kaasat, Wiigi vaimne isa Karl Moorits ja rahvusülikool kõigi oma sammastega. Takkapihta ka Eesti Vabariik tervikuna. Sest mille muu kui Eesti riigi kodanikkonda *alma mater*’i nidad imetama on asutatud ja seatud. Kui asjad on paigast ära rahvusülikoolis, lokuvad need kreeni hiljemalt järgmisena ka riigis.

Nagu Wiigil, nii on jätkunud ka tema loojal Veidemannil hoogu ja elaanikuldseiks nimetatud kuuekümnendate lõpust läbi s****te seitsmekümnendate kuni iseseisvuse taastamiseni, otsekui järgiks ta oma mentori Vladimir Karl Moritz Adamsi (1899–1993) 1945. aastal „Petrarca-pärimuslikus sonetipärjas” sõnastatud üleskutset: „Oo, armastage, noored, ideaale, / nad toovad taevatähti kodulaeks. / Nad toovad õnne töötajate maale, / ja pole midagi, mis vaeks.” Kuigi Paul-Eerik oma „Unetutes interjöörides” oli prohvetlikult juba 1966. aastal hoo umbesse preservatiivi suubuvaks kuulutanud. Ja kuigi teine eesti luule imelaps Viivi Luik seitsmekümnendate keskpaiku luuletas, et „noorelt ollakse liiga noor, / pärast on raha vaja”. Oi, aegu ammuseid, võiks siinkohal ohata,

aga ainult selleks, et sulg taas tindipoti kasta. Ja Veidemann aina kribabki nooruslikult edasi, traktaate, poeese ja ajakirjanduslikku abitööd, hallinevast peast ja liigestest lahti ajast hoolimata, pidades nagu silmas teda parteisse soovitanud Juhan Peegli sõnu: kui teisiti ei saa, siis kirjuta! Ja õpetlane kirjutabki, on teinud ja teeb seda sama kindlalt, nagu seisab Kristjan Jaak Tartus Toomemäel. Ta kirjutab kohusetundest, et rahvuslik muster globaalses kangas ikka värskena säiliks ja uueneks, ja et eesti keel püsiks ja otsiks endale „igawust” teiste kultuurkeelte hulgas. Ja et ka tema riik püsiks. Kuigi üks Wiigi, ent vahest samuti Veidemanni enese eeskujusid J.-J. Rousseau on ammu ilma ka riigid ebapüsivaiks kuulutanud. Aga ta kirjutab siiski. Sedapuhku taas romaani.

Tunnistan siinkohal, et jäin arvustuse valmiskirjutamisega hiljaks, katarsise saamise asemel tardus pooleliolev kirjutis ühel allpool esiletoodaval põhjusel. Ent siin ma nüüd tulen, viimne teiste seltsis, püüdes unustada nii kõik detsembrikuises päevakriitikas esiletoodu kui ka autoriga peresuhtesse kuulunud prototüübid. Kuna Rein Veidemanni tekst on selgelt eksponeeritud kujundliku kunstiteosena ja romaanina, siis on seikade kokkulangevused väljamõeldisega juhuslikud ja niisamuti ei maksa liigselt süveneda ajaloolise tõepära detailidesse ega prototüüpide seiramisse. Kuigi rektor Kure prototüüp saab ikkagi olla ainult seesama persoon, kes vikipeedia andmeil oli maailma pikakasvulisim kõrgkoolide rektor (meetermöödistikus 1.96!) ja romaani in-

tellektuaalsemat poolust kujundavast algkujust ei pääse ka kuidagi mööda. Nii koloriitne kuju on Karl Moorits ehk päriselus Valmar Adams, kellela Veidemanni romaani küllap polnuks üldse või olnuks see sootuks teistsugune. Paljude küll kaasaeglane praegu loeb ja hindab Adamsi loomingut, aga legendid omaaegsest Eesti Kirjanike Liidu vanimast liikmest, kellele sel põhjusel austavalt usaldati avasõnade lausumine kirjanike foorumitel ja kelle meelest Nõukogude Liidus olid ainsaiks tööriistuks labidas ja sünteetiline püksituul, on visad haihtuma. Alates sellest, kui professor Harald Peep oli andnud oma üliõpilasele Reinule ülesandeks uurida Adamsi loomingut, tekkis isikliku tutvuse kaudu Veidemanni ja Adamsi vahel ka tihe õpilase-õpetaja kontakt, mis arenes nii kaugele, et noor Veidemann visandas 1983. aastal isegi Adamsi-monograafia maketi. Paar tuumakat artiklit lisaks, aga maketiks see paraku jäigi. Aastad möödusid, tuuled pöördusid, Adamsi tähtsus on ka Veidemanni jaoks taandunud teiste, nüüd põhivoolu arvatute ees. Pihtimuslikus „Isiku tunnistuses” (2006) on Veidemann Adamsit üksnes paaril korral maininud ja nüüdses romaanis matab ta Adamsi Mooritsa nime all hoopistükkis Raadi kalmistule maha. Nagu küllap ka oma toonase idee. Selles on karjaval määral ebaõiglust, sest vaevalt loomuldasa edev Adams olgu siis mullapõues või pilvepiiril igatseb, et tema värvikas isiksus üksnes sargas lamavana kaasaja noore põlvkonna ette astub. „Armastage, noored, ideaale!” kõlbaks ju nii Isamaa ja Res Publica Liidu kui ka Keskerakonna noortekogu hüüdlauseks. Kahju, et see potentsiaal on seni kasutamata jäänud. Mis aga puutub matuseliste tulekul oma tööga jännis ja külmunud maad labidaga togivasse hauakaevajasse, siis see võiks vabalt olla dissident Mihkel Muti mulusest romaanist „Kooparahvas läheb ajalukku”. Nõukogudeaegne dissident

sobibki Adamsile hauda kaevama küll. Eks igas dissidendis ole natuke Karl August Hindreyd, kes sõja ajal päästis Adamsi Näituse tänava vangilaagrist, soovitades sakslastel Adams kui ullike sealt lihtsalt välja visata. Ja tõsiasi on paraku see, et kaasaeg vajabki rohkem eestluse elujõudu toitvat Hindrey aris-tokratismi kui Adamsi edevust. Vähe-malt selles mõttes on romaani kesken-dumine Mooritsa muldapanekule siiski õigustatud.

Veidemanni romaani aeg ehk And-reas Wiigi igavikueelne tund kestab veerand sajandit, mis katab peategela-se elu üliõpilasaastaist „vasksel ajastul” kuni professoristaatuseni taasiseseis-vunud Eesti Vabariigi Tartu Ülikoolis. Need on tundlikud kujunemisaastad noorukist akadeemiliseks haritlaseks ligikaudu ajavahemikul 1960. aastate lõpust kuni 1990. aastate esimese poo-teni, millesse jääb usin Herzeni ja Wie-neri lugemine, Juske-Priimäe manifest „Tartu sügis”, ENSV-ssegi jõudnud teated Rein Taagepera Eesti „kolman-da tee” kontseptsioonist ja tudengite Beethoveni viisil lauldud laul maapõhja vajuvas ülikoolist. Seda, et paremad ajad, kuldajastu, antud juhul kuue-kümnendad, möödab on, võiks pidada juba hilinemise motiivi üleekspluatee-riva eesti kirjanduse universaaliks. Ent Veidemanni romaan esitab tahes või tahtmata hoopis olulisema küsimuse: kas ka paremaid aegu ajaloo võngete ja lainetuste meelevallas üldse olemas ja tulemas on?

Allakäigu motiivile keskenduvab romaanis saab vastus olla ainult üks: paremaid aegu ei ole ega tule. Allik-saarelik tõdemus paremate-halvemate aegade puudumisest kõlbab küll hetke nautivatele vandlitornis istujatele, ent mitte säärasele ühiskondlikele looma-dele, nagu on seda Veidemann ja ilm-selt ka enamik tema lugejaist. Tänane rahvuslikult tundev ja mõtlev tudeng, kes loeb Tartu Ülikooli eesti kirjan-du-

se õppetooli aastail 2001–2005 hoidnud professori belletriseeritud kogemust, on valuliselt kaaskannatavaks tunnistajaks hariduse madaldumisele raha eest ostetavaks teenuseks, massimentaliteedi omaksvõtule ja emakeele pidevale taandumisele suvise maltsana vohava eurobürokraatia hammasrataste vahel rohkem kui ei kunagi varem. Tänapäevaste taustal mõjub Veidemanni romaan niisii kui hoiatus. Ent see on hoiatus juba päralejõudnu ja käesoleva ees, millel puudub oma ajast ees käiva peegli efekt. Stagnatsiooni ajal õilistas kogu nõukogulikku ülikooli vaimne vastupanu, ent praegu vannub varblane kurja, kuis aga jaksab, ja tera sellest ei midagi. Aga kui miski Veidemanni romaanis ometi kõlab prohvetlikult, siis on see koht, kus ta tsiteerib Dante sõnu põrgu sissekäigu kohalt. *Lasciate ogni speranza*. Rahvuslikult meeletatud aatelise ja akadeemilise eliidi seisundi diagnoos ongi juba lootusetus. Kuid selles olukorras, sellise diagnoosi all jätkuv kirjutamisprotsess annabki kogu elule eksistentsialistlikult õilistava mõõtme. See on tõsimeelselt esitatud väide, järelduv romaanist enesest, mis Veidemannile ometi võiks meeldida.

Veidemanni romaan on pihtimuslikult aus, õilis ja siiras, selles on paatost, sakraalsust, igavikutunnetust ja kirge. Ma ei kiusa ei autorit ega romaanile kaasaalajat kahtlustega, kas näiteks 1979. aastal arutleti „minakirjanduse“ üle või mitte või kas tegelaste eluaastaid arvestades pole Wiigi-Liivia Werneri-dialoog liialt morbiidne. Surm on teema, millega teatud vanuses ikka sügavama tunnetuseta flirtima kiputakse. Ja ma ei pane pahaks teatud koomikat, millega kujutatakse Mooritsa peiesid. Raskele hüvastijätule sarga juures on kultuuriinimeste peiedel, kui esimene pits viina võetud, hala ja maise vara jagamise asemel ikka järgnenud vaimukad meenutused. See kõik kuulub asja juurde.

Mis aga romaani esmase õhinaga lugemise järel arvustuse vinduvalt pooleli jättis, see oli üksainus lause. Pole üldse tähtis, mis lause see oli, sest edasisel lugemisel sigines selliseid lauseid veel. Need on laused, mis esialgse mulje eksistentsiaalselt olulist sõnumit kandvast teosest maandavad nõrritavalt sentimentaalseks äratundmiskirjanduseks. Need on laused, mille banaalsus võiks kõditada koduperenaisi, ent mis ei eruta intellektuaalselt nõudlikku lugejat. Need on laused, milliseid ei kohta Thomas Manni, Robert Musili või Milan Kundera loomingus, nagu võiks oma kepphobusid tallist välja tuues seadastada üks noorema põlvkonna kuri valvekriitik, keda ma siin nimepidi ei maini, et mitte tõsta tema tsiteeritavuse indeksit. Aga peamine on, et need on laused, mille sarnaseid kohtab Rein Veidemanni proosas. Need on laused, milles elutõde ruulib kristalliseerumata kunstitõe üle, ja neid lauseid võiksid kirjutada pigem elukirjanikud Raimond Kaugver või Erik Tohvri, aga mitte igavikuambitsioonidega õpetlane. Need on laused, mida ei päästa ka geniaalne leid hagoskoop, sest need laused muudavad romaani pelgalt Veidemanni ajakajalise publitsistika pikenduseks. Romaani idee ja teema on ju väga head ja olulised, aga sisuliselt saame sellesama kätte, lugedes näiteks 9. veebruaril 2002 kirjutatud Veidemanni esseed „Eesti vaimu lahkumine“ kogumikus „Must valgel“ (2011). Suure kahetsusega tuleb tõdeda, et ei küüni see romaan oma teostuselt ka mentor Adamsi hilisloomingu vilja, esseeromaani „Esa astub ellu“ tasemele, mille Veidemann on arvanud 101 eesti kirjandusteose hulka. Kui Veidemann ja loodetavasti ka tema lugejatest ea- ja põlvkonnakaaslased näevadki läbi hagoskoobi igavikku, siis noor lugeja jääb sellest tunnetusest puudutamata. Tema pilgu jaoks on sakraliseeriv väide läbi hagoskoobi suunatud alla. Näiteks niuetele.

Aga professor Rein Veidemann, nagu tõendab ka tema romaan, pulbitseb energiast ja näikse kõigest eelpool öeldust hoolimata iginoor. Nii lausudes oleme naasnud arvustuse algusse.

Aastaid on läinud, aga nooruse kuld ei ole veel tolmunud. Ja õhtuvalguseks on seda ikka veel vara nimetada.

MEELAS KARUTALD